

1 Decembrie 1918, Marea Unire și semnificația sa la ceas de Centenar

Introducere

Ne aflăm într-o temporalitate privilegiată, aceea a celebrării unui Centenar de la Primul Război Mondial și de la realizarea Marii Uniri¹. Spre deosebire de celelalte națiuni europene, pentru noi acest centenar este important și, nu întâmplător, valorizat prin prisma reușitei proiectului național al unirii tuturor românilor rămași în afara Vechiului Regat, în componența imperiilor vecine, rus și austro-maghiar. Un proiect care mobilizase energia aproape a întregii elite intelectuale și politice românești din Vechiul Regat, dar și din Transilvania, Basarabia, Bucovina, Banat. El fusese argumentul decisiv al intrării în război al României, chiar dacă acordurile diplomatice și tratatul încheiat cu Antanta, privilegiau sprijinirea noastră doar în obținerea Transilvaniei, Bucovinei și Banatului, așa cum Ion I.C. Brătianu solicitase garanții ferme din partea Aliaților².

1 decembrie 1918 devine astfel, una dintre acele *zile care au făcut România*, ca să parafrazăm titlul unei cunoscute colecții apărute în Franța³. Importantă pentru semnificația sa de eveniment fondator pe care a căpătat-o rapid, de *loc al memoriei*⁴, de *trecut care nu vrea să treacă*, ne reamintește dubla etimologie latină, de *eventum* și *eventus*, ce face trimitere la un fenomen care articulează o ruptură, dar dobândește și o conotație fericită⁵.

Etimologia ne poate conduce și către evaluarea istorică. La nivel explicativ, se confruntă două viziuni istoriografice, una pentru care Marea Unire nu era decât expresia unei continue acțiuni istorice, încununarea unor uniri prealabile, stabilind un fel de predeterminism istoric legat de însăși evoluția națiunii române și realizarea unui stat puternic. În această logică, Ioan Lupaș își scria celebra sa carte dedicată unirii⁶, în care vorbea despre cele trei uniri, cea de la 1600⁷, cea de la 1859, între Moldova și Muntenia, respectiv cea din 1918, ca parte a unei succesiuni firești. Cealaltă

¹ Nu suntem printre adepții dihotomiilor „Marea” și „Mica Unire” pentru a diferenția între proiectele naționale din 1918 și 1859, pentru că aceasta înseamnă, întotdeauna, introducerea unor aprecieri retrospective care simplifică periculos analiza istorică, mai ales în înțelegerea corectă a sensului celor întâmplate la un anumit moment istoric, în contextualizarea istorică a unui eveniment.

² Interesant că în manifestul adresat ostașilor români pentru reluarea operațiunilor militare, în 1918, regele Ferdinand va reaminti acest lucru, ceea ce arată că unirea cu Basarabia încă era văzută într-un *arrière plan*: „Frații noștri din Bucovina și Ardeal vă chiamă pentru ultima această luptă ca prin avântul vostru să le aduceți eliberarea din jugul străin. Biruința e a noastră și viitorul va asigura întregului neam românesc viața pacinică și fericită” (*Insemnări din războiul României Mari*, vol. II, *De la pacea din București până la încoronarea regelui tuturor românilor din Alba-Iulia*, p. 113). Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, București, Editura Enciclopedică, 1999, p. 416.

³ « Les journées qui ont fait la France », Gallimard, colecție lansată în 2005, sub coordonarea lui Ran Halévi (<http://www.gallimard.fr/Catalogue/Gallimard/Les-Journees-qui-ont-fait-la-France>).

⁴ Pierre Nora, *Les Lieux de mémoire*, sous la direction de... « Bibliothèque illustrée des histoires », Paris, Gallimard, t. I, *La République*, 1984; t. II, *La Nation*, 1986; t. III, *Les Francs*, 1992.

⁵ A se vedea François Dosse, « Événement » s.v. în *Historiographies, II, Concepts et débats* sous la direction de C. Delacroix, F. Dosse, P. Garcia et N. Offenstadt, Paris, Gallimard, p. 745.

⁶ Ioan Lupaș, *Istoria Unirii Românilor*, Fundația Culturală Regală „Principele Carol”, 1937.

⁷ Asupra căreia există rezerve corecte în acceptarea ei ca fiind dictată exclusiv de sentimentul național, specific secolului naționalităților (XIX), fără a nega existența unei conștiințe etnice.

perspectivă refuză orice fel de determinism, punând accent pe analiza și înțelegerea corectă a factorilor care au operat la acel timp, a intersectării lor și a rezultatelor apărute.

O altă discuție privește și importanța actorilor politici. Pe de o parte, avem personalități care au condus destinele României în acea perioadă. Astfel, I.C. Brătianu apare ca unul dintre personajele istorice de prim rang, în primul rând prin decizia luată de angajare a României de partea Antantei, alianță care a câștigat războiul. Totuși, se trece prea ușor peste faptul că această angajare nu s-a produs imediat, ea a fost precedată de o perioadă de neutralitate, de doi ani. A fost un interval de timp în care guvernul României a încercat să obțină o serie de concesii și asigurări importante care priveau atât viitoarea configurație a României (alipirea Transilvaniei, Bucovinei și Banatului), cât și susținerea României cu material de război. În ultima perioadă remarcăm cum figura lui I.C. Brătianu este concurată tot mai mult de cea a cuplului regal al Vechiului Regat. Astfel, opțiunea lui Ferdinand de a pune interesul național al României deasupra legăturilor sale cu familia Hohenzollern, refuzul său de a ratifica tratatul de pace de la Buftea/București (24 aprilie/7 mai 1917), care a permis revenirea armatei române în 1918 cu statut recunoscut de beligerant⁸, sunt argumente importante în aprecierea rolului său. La fel, implicarea reginei Maria, atât în susținerea efortului de război, cât și în acțiunile ulterioare, de lobby pe plan internațional, pentru a convinge Alianții să lucreze în favoarea României. Prezentă în spitale alături de soldați, înfruntând epidemiile fără nici o rezervă față de propria-i persoană, ea a devenit rapid un personaj simbol atât în rândul soldaților, cât și al populației civile. Lor li se adaugă o serie de personalități locale ale românilor ardeleni, basarabeni, bucovineni⁹. Pe de altă parte, nu poate fi ocolită importanța celor proveniți din categoria celor „mici”, dar ale căror acțiuni au fost la fel de importante, cum ar fi soldații-țărani a căror jertfă pentru realizarea Marii Uniri nu poate fi neglijată.

În egală măsură, nu trebuie uitat că „unirea cea mare” din 1918 nu este identică cu unirea tuturor românilor, după încheierea tratatelor de pace din 1919, comunități importante de români au rămas în Ucraina, Serbia (Banatul sârbesc), Bulgaria. Dar ea a fost posibilă în urma transformărilor care au avut loc la sfârșitul Primului Război Mondial, a dispariției a două imperii multinaționale, austro-maghiar și rus, și al proclamării principiului wilsonian al autodeterminării ca element principal în stabilirea viitorului fiecărei comunități naționale.

Scurt cadru istoric

La începutul Primului Război Mondial, într-o *lume multipolară* despre care vorbește Paul Kennedy¹⁰, Europa era deja dominată de cele două alianțe majore, Antanta (Franța, Marea Britanie, Rusia) și Tripla Alianță sau Puterile Centrale

⁸ Constantin Kiritescu, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916-1919*, [ediția a treia], București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, II, p. 370.

⁹ Această perspectivă este bine surprinsă și în revistele literare ale vremii. De exemplu, în numărul său 1 decembrie 1918, revista *Literatorul* al cărei director era Alexandru Macedonski, afișa un text festiv, intitulat „Ziua cea mare”, în care erau înșiruiți la loc de cinste nu numai „Craiu” și „Crăiasa”, dar și sfetnicii lor, „fii marelui Brătianu pe de o parte și Tache Ionescu pe de alta”. Lor li se adăugau „Inculeț, basarabeanu”, „Flondor, bucovineanu”, „Stefan Pop, Iuliu Maniu, Vasile Goldiș și alți frați, „în veci nepieritorii ardelenii ai Zilei celei Mari” (*Literatorul*, no. 22-23, sâmbătă 1/14 decembrie 1918, p.1).

¹⁰ Paul Kennedy, *Ascensiunea și decăderea marilor puteri*, Iași, Polirom, 2011 (pentru situația de la până la sfârșitul Primului Război Mondial în special pp. 187-254).

(Germania, Austro-Ungaria, Italia). Fiecare se afla în căutare de noi susținători și fiecare curta membrii celeilalte în vederea obținerii unor adeviziuni. România era într-o astfel de situație. Deși membră a Triplei Alianțe, o serie de evenimente anunțau o posibilă reorientare a ei. Astfel, potrivit specialiștilor, „în primăvara anului 1914, apropierea dintre România și Tripla Alianță (Marea Britanie, Franța și Rusia) era un fapt real”¹¹. Contribuiseră la aceasta deteriorarea relațiilor Regatului României cu Imperiul Austro-Ungar, mai ales în chestiunea românilor din Ungaria. Acțiunile inițiate de guvernul ungar contra reprezentanților români din Transilvania (celebrul proces al *memorandiștilor*, pentru care fusese nevoie chiar de intervenția regelui Carol I) au fost tot mai rău privite de opinia publică din Vechiul Regat¹². Ostilitatea față de acest membru al Puterilor Centrale nu va putea fi potolită, în ciuda intervențiilor suveranului român la Viena sau Berlin, în vederea obținerii unor condiții mai bune pentru românii din Transilvania. *Politica instinctului național*, cum o numea Take Ionescu într-un discurs în Parlament, la 1891, devenea un argument tot mai puternic contra alianței cu Puterile Centrale, spre nefericirea monarhului român.

În viziunea unor istorici, „testul cel mai sever al alianței cu Austro-Ungaria”¹³ îl reprezentaseră războaiele balcanice, încheiate prin cunoscuta pace de la București. Încurcarea planurilor Imperiului Austro-Maghiar al cărei aliat, Bulgaria, fusese drastic penalizat în urma păcii respective, deteriorase relația Regatului României cu partenerul său din tratatul încheiat. Cu toate acestea, războaiele balcanice nu vor duce nici ele la ruptura definitivă. În plus, pentru România acest episod a fost unul apreciat ca o victorie prea ușoară ale cărei efecte aveau să fie rapid risipite de experiența Primului Război Mondial.

Momentul declanșării Primului Război Mondial găsește împărțite elita politică și casa regală din Vechiul Regat. În timp ce Carol I, susținut de un mic grup de „germanofili” (P.P. Carp, cel mai activ), solicită respectarea alianței cu Puterea Centrală și a onoarei, liberalii și opinia publică solicită intrarea în război de partea Antantei. Tensiunea dintre cele două medii era exploatată la maxim de reprezentanțele diplomatice ale membrilor celor două sisteme de alianță, în vederea atragerii României de partea lor¹⁴.

În urma Consiliului de Coroană din 21 iulie/3 august 1914, guvernul român anunța, oficial, adoptarea neutralității. Dar decesul regelui Carol I (27 septembrie/10 octombrie 1914 și intervențiile tot mai mari ale Antantei care avea nevoie de o scădere a presiunii pe frontul de vest, aveau să fie printre factorii care vor grăbi renunțarea la politica de neutralitate. Totuși, nici noul monarh, Ferdinand I, nici primul ministru Ion I.C. Brătianu nu au dorit să facă încă acest pas în lipsa unor garanții ferme, legate, în primul rând de atingerea obiectivelor naționale (Transilvania, Banatul, Bucovina), dar și a susținerii cu armament și provizii prin intermediul Rusiei. Convențiile militare și diplomatice care stipulau intrarea României în război au fost semnate abia la 4/17 august 1916, iar pe 14/27 august, România declara război Austro-Ungariei.

¹¹ Bărbulescu, Deletant, Hitchins, Papacostea, Teodor: 1999, p. 414.

¹² Mai multe detalii despre acest fapt și de spre rolul problemei românești din Transilvania în modificarea coordonatelor de orientare în politica internațională la Teodor Pavel, *Între Berlin și Sankt Petersburg. Românii în relațiile germano-ruse din secolul al XIX-lea*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000, pp. 243-258.

¹³ Mihai Bărbulescu *et alii*, *op. cit.*, p.416.

¹⁴ Pentru mai multe detalii trimitem la Sorin Liviu Damean, *Carol al României, un monarh devotat*, București, Editura Cetatea de Scaun, 2016, pp. 353-359.

Experiența războiului a fost una dezastruoasă la început. Acoperind o linie prea mare, trebuind să facă față atât Bulgariei, la sud, dar și Austro-Ungariei la nord, cu armament insuficient și de proastă calitate, armata română nu a reușit să reziste prea mult timp¹⁵. După scurta perioadă a trecerii munților 14-15/26-27 august 1917 și a obținerii unor mici victorii precum ocuparea Brașovului, armata română a trebuit să facă față atât puternicei contraofensive a bulgaro-germanilor conduși de fel mareșalul August von Mackensen, cât și ofensivei trupelor austro-maghiaro-germane din Transilvania. A urmat o perioadă grea, de bătălii disperate și retrageri treptate, culminând cu celebra bătălie a Neajlovului sau bătălia pentru apărarea capitalei, între 17/30 noiembrie și 20 noiembrie/3 decembrie¹⁶. Înfrângerea armatei române a dus la ocuparea Bucureștiului, la 23 noiembrie/6 decembrie, abandonat deja de guvern, Casa Regală și o parte a populației. Începea perioada grea a ocupației care avea să țină doi ani.

Bilanțul era unul greu, România pierduse peste 250 000 de soldați, avea jumătate din teritoriul său sub ocupație străină. La Iași, devenit capitala României libere, noul guvern de uniune națională care se formase la 11/24 decembrie 1917 se confrunța cu o situație critică. Pe de o parte, situația internă era agravată de numărul refugiaților, de problema aprovizionării, de refacerea armatei, cu un moral zdruncinat. Pe de altă parte, pe plan extern, refacerea relațiilor cu Antanta și coordonarea eforturilor militare contra Puterilor Centrale erau complicate de izbucnirea Revoluției ruse în martie 1917. Speranță totuși exista și era vizibilă în evenimente precum sosirea primelor unități de voluntari transilvăneni, recrutați din rândul prizonierilor aflați în Rusia, care defilau la Iași, imediat după 10 mai 1917, întărind „sentimentul de reînviere militară și de eliberare națională”¹⁷.

Reluarea operațiunilor militare în Moldova, găsesc România cu o armată redusă, dar mai bine înarmată și antrenată, grație sprijinului misiunii militare franceze, conduse de mareșalul Berthelot sau „Taică Burtălău” cum îl poreclesc soldații români în rândul cărora generalul francez devine rapid o figură populară¹⁸. Victoriile obținute la Oituz, Mărăști și Mărășești blochează planurile mareșalului Mackensen de străpungere a frontului românesc și demonstrează valoarea militară a noilor soldați români, conduși de generali tot mai capabili precum Eremia Grigorescu, pentru a nu mai vorbi de Alexandru Averescu și Constantin Prezan care coordonează operațiunile militare¹⁹. Cu toate acestea, pacea separată pe care guvernul bolșevic o încheie la Brest/Litovsk, în 18 februarie/3 martie 1917, lasă România complet descoperită în fața Puterilor Centrale și izolată în privința posibilității de susținere cu ajutoare militare de către aliați.

Între timp, în Basarabia aveau loc schimbări importante. Situația ei este foarte

¹⁵ Constantin Kirițescu în clasică sa sinteză asupra istoriei Primului Război Mondial spune franc că doar Serviciul Sanitar a funcționat foarte bine (Constantin Kirițescu).

¹⁶ Surprinsă foarte bine, inclusiv în memorialistica foștilor combatanți. A se vedea Nicolae G. Vrăbiescu, *Bune și rele. În război cu regimentul 9 artilerie 1916-1918*, București, Delafras, 1937, pp. 56-69.

¹⁷ Conte de Saint Aulaire, *Însemnările unui diplomat de altădată în România 1916-1920*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, Humanitas, p. 129.

¹⁸ Trimitem la teza de doctorat a lui Jean-Noel Grandhomme, *Le Général Berthelot et l'action de la France en Roumanie et en Russie méridionale (1916-1918)*, thèse publiée, Service historique de l'armée de terre, Vincennes, 1999.

¹⁹ Constantin Kiritescu, *op. cit.*, II, p.17-18.

bine rezumată de britanicul Robert Seton Watson: „Amenințați din toate părțile- de bolșevismul rusesc, de ocupația austro/germană din Ucraina și de pretențiile Kievului în privința nordului provinciei – conducătorii basarabeni Inculeț și Ciugureanu au făcut apel la guvernul de la București și la miniștrii Antantei la Iași. La invitația lor, Alexandru Maghiloman a vizitat Chișinăul și, în acest moment critic, a fost energic susținut de Constantin Stere, care se bucura de mare influență în rândul tuturor claselor sociale din Basarabia și acum repara deplorabilul său servilism în fața Puterilor Centrale printr-un discurs pasionant și inflamant în favoarea Unirii”²⁰.

Profitând de căderea regimului țarist, reprezentanți ai tuturor claselor sociale erau convocați într-un Sfat al Țării, cu majoritate moldovenească. La propunerea lui Pantelimon Halippa²¹, pe 24 ianuarie 1918, Republica Moldovenească Autonomă își proclama independența, pentru ca pe 27 martie/9 aprilie 1918, în urma votului Statului Țării, să anunțe unirea cu patria mamă, România.

Interesant faptul că în toată această perioadă complicată a anului 1918, provinciile românești au continuat să reprezinte un element important de negociere. Astfel, Czernin, reprezentantul Imperiului Austro-Maghiar, în timpul discuțiilor legate de acceptarea condițiilor de pace impuse de Puterile Centrale României, în februarie 1918, promitea, printre altele, sprijin diplomatic pentru redobândirea Basarabiei²². Pe de altă parte, astfel de promisiuni nu puteau atenua realități triste. În momentul încheierii tratatului preliminar de pace de la Buftea, din 20 februarie/5 martie 1918 (prefațând pacea de la București din 24 aprilie/7 mai 1918), România se trezea lipsită de Dobrogea (art.1), era nevoită să accepte rectificări din partea Austro-Ungariei la frontiera cu aceasta (art.3), după ce acceptase să părăsească teritoriile acesteia.

Condiții interesante, deși România se trezea cu efectivele militare reduse, avea dreptul să păstreze două divizii de infanterie și două de cavalerie, ceea ce, credea Constantin Kirițescu, ar fi echivalat cu „o recunoaștere indirectă a unirii Basarabiei”²³. Departe de a reprezenta un „act de prietenie”, așa cum diferiți politicieni germanofili încercau să acrediteze, era vorba de un calcul politic bine întemeiat. „Privirile României trebuiau întoarse de la Carpați și îndreptate spre răsărit”, evident, pentru a uita „asprimea tratatului”²⁴.

România a fost încurajată să reziste de către membrii misiunilor diplomatice ale Antantei rămase la Iași, nu atât în calitatea lor de reprezentanți oficiali pe lângă noul guvern Marghiloman căruia îi revenise greaua sarcină a semnării acestei păci, cât pentru a întreține speranța și a consilia „o națiune în doliu”. În fruntea lor, reprezentantul Franței și un bun prieten al României, contele de Saint-Aulaire. Alexandru Marghiloman rămâne un personaj interesant. Deși detestat de contemporanii săi, el demisiona pe 6 noiembrie, nu înainte de a-i aminti suveranului că „mulțumită

²⁰ R.W.Seton-Watson, *O istorie a românilor din perioada romană până la desăvârșirea unității naționale*, traducere, introducere, note explicative de Constantin Ardeleanu, cu un cuvânt înainte de Dennis Deletant, Editura Istros/Muzeul Brăilei, Brăila, 2009, p. 442.

²¹ Mai multe referințe despre activitatea acestui ilustru intelectual basarabean, pe care istoricul A. D.Xenopol voise să-l oprescă ca asistent al său la universitate, pot fi găsite în monografia semnată de Ion Constantin, *Pantelimon Halippa, neînfricat pentru Basarabia*, București, Biblioteca Bucureștilor, 2009.

²² Constantin Kiritescu, *op.cit.*, II, p. 316.

²³ *Ibidem*, p. 323.

²⁴ *Ibidem*, p. 324.

guvernului meu, dinastia este puternică, iar țara are o armată, muniții și Basarabia”²⁵. Nu era puțin lucru dacă evaluăm situația dificilă prin care trecuse România, forțată să facă pace cu Puterile Centrale. România ajunsese, după cum remarca, Robert Seton-Watson, „un exemplu unic de țară zdrobită în război, dar mărită teritorial pe seama unuia dintre proprii aliați”²⁶.

Condamnată la pasivitate în urma încheierii tratatului de pace de la București, România nu a putut interveni în ajutorul românilor din provinciile învecinate, cu excepția Basarabiei.

În Transilvania trebuie spus că, după intrarea inițială a trupelor române, în august 1916, apoi retragerea lor grăbită, situația românilor devenise una specială. Autoritățile au luat măsuri aspre contra liderilor lor, în special preoții ortodocși și greco-catolici, precum și învățătorii fiind direct vizați, au trecut la confiscarea proprietăților celor fugiți în Vechiul Regat (printre ei, câteva zeci de mii de tineri care se sustrăseseră serviciului militar și vreo 2000 de ofițeri în rezervă), internarea sau chiar întemnițarea familiilor preoților și învățătorilor fugiți²⁷. Românii se vedeau confrunțați cu perspective negre, inclusiv cu integrarea forțată.

Declarația contelui Tisza de pe culoarele Parlamentului din 17 octombrie că „am pierdut războiul” avea să grăbească deznodământul. Manifestul din 18 octombrie 1918, prin care era anunțată federalizarea Austriei, a accelerat dezintegrarea statului. Pe de o parte „fiecare etnie și-a depășit vecinii în formularea de programe naționaliste radicale”, pe de altă parte, Consiliile Naționale erau recunoscute implicit ca reprezentante ale națiunilor de pe cuprinsul monarhiei austro-maghiare, ceea ce „a făcut ca mișcarea centrifugă să fie de neoprit”²⁸. Urmând exemplul cehilor, românii ardeleni s-au organizat și ei. Pe 12 octombrie, consiliul executiv al Partidului Național Român se reunea la Oradea Mare. Fără Iuliu Maniu, aflat pe front, dar cu numeroși dintre cei mai reprezentativi lideri, Vasile Goldiș, Alexandru Vaida-Voevod, Ștefan Cicio-Pop, a fost votată o rezoluție care consfințea dreptul la autodeterminare al românilor din Ungaria, nega Parlamentului și guvernului ungar capacitatea de a-i reprezenta la viitoarea conferință de pace de la Paris și declara că deciziile Budapestei nu mai sunt considerate obligatorii pentru români.

Cu Alexandru Vaida Voevod prezentând această rezoluție în fața parlamentului maghiar și cu Iuliu Maniu la Viena, cu azeziunea soldaților români din garnizoana de la Praga, care au început imediat să se organizeze pe legiuni, Consiliul Național Român din Ungaria și Transilvania a trecut într-o nouă etapă. În a doua jumătate a lui octombrie apăreau mai multe consilii locale, centrul de acțiune devenind Aradul. Cu perspectiva realizării deplinei independențe și a unirii cu România, ardelenii refuză propunerile noului guvern al Ungariei independente, condus de contele Mihail Károly. Pe 10 noiembrie 1918, Consiliul Național Român notifica Budapesta că preluase deja controlul în cele 23 de comitate locuite de români și în câteva regiuni ale altor trei comitate.

Momentul culminant avea să fie 18 noiembrie/1 decembrie 1918. 1228 de delegați și mii de țărani din toate districtele românești au votat o rezoluție în favoarea

²⁵ R.W.Seton-Watson, p. 455.

²⁶ *Ibidem*, 443.

²⁷ *Ibidem*, p. 444.

²⁸ *Ibidem*, p. 451.

unirii cu Regatul României²⁹, după ce, cu puțin timp înainte, la 15/28 noiembrie românii din Bucovina luaseră aceeași decizie. Întoarcerea situației în favoarea României poate este cel mai bine simbolizată de revenirea monarhilor români la București și de intrarea lor festivă, tot la 1 decembrie 1918, însoțiți de generalul Berthelot³⁰.

Rezultatele Marii Uniri aveau însă nevoie de o confirmare pe plan internațional. Departe de a se fi terminat, bătălia diplomatică avea să fie cea care urma să confirme noul stat și granițele sale³¹. De-abia după semnarea tratatului din 28 octombrie 1920, prin care era recunoscută României teritoriul dintre Prut și Nistru, putem vorbi de ratificarea internațională a noilor teritorii care intraseră în componența noului stat românesc. România ajungea acum la o suprafață de 296 000 de km² (circa 156 000 km² adăugați în urma Unirii) și la 16250000 de locuitori (8,5 milioane fiind locuitorii noilor provincii)³².

Memoria unui fapt exemplar

Traversând o experiență dificilă, cu un bilanț în pierderi umane și materiale nu ușor de cuantificat³³, România reușise aproape imposibilul, aproape o trecere de la *agonie la extaz*. 1 decembrie 1918 a devenit un adevărat *loc al memoriei* în perioada interbelică, fiind prinsă ca atare în politicile educaționale. Cătălina Mihalache, care a studiat cu atenție fenomenul, considera că „ziua de 1 decembrie 1918 concentra, pentru totdeauna, memoria exemplară a Unirii, așa cum a ajuns și în manualele școlare”³⁴. În manualele de istorie de după 1918, „simbolistica unirii acoperea întreaga domnie a lui Ferdinand”³⁵, 1 decembrie 1918 fiind atât data reintrării regelui în București, cât și momentul festiv când ardelenii „de toate națiunile” proclamaseră la Alba Iulia unirea cu „Țara”. Împlinirea acestui vis milenar al românilor ajungea să fie pus pe seama simbolului suprem al voinței naționale, Regele³⁶.

Care ar fi astăzi importanța Centenarului pentru noi? Poate, reluând cuvintele Anei Blandiana, doar aceea de a ne redescoperi locul firesc și a reînnoa legătura cu un trecut uitat, unde ne putem găsi modelele și pentru prezentul nostru³⁷.

Nicolae MIHAI
Academia Română,
Institutul de Cercetări Socio-Umane
„C.S.Nicolăescu-Plopșor”, Craiova

²⁹ *Ibidem*, p. 454. Mihai Bărbulescu et alii, *op. cit.*, p. 419.

³⁰ Conte de Saint Aulaire, *op. cit.*, p. 255.

³¹ Detalii interesante la R.W.Seton-Watson, *op. cit.*, pp. 456-472.

³² Mihai Bărbulescu et alii, *op. cit.*, p. 420.

³³ Bogdan Murgescu, *România și Europa. Acumularea decalajelor economice 1500-2010*, Iași, Polirom, pp. 222-225.

³⁴ Cătălina Mihalache, *Didactica apartenenței. Istorie de uz școlar în România secolului XX*, Iași, Editura Institutului European, 2012, p. 193.

³⁵ *Ibidem*, p. 198.

³⁶ *Ibidem*, p. 200.

³⁷ Discursul ținut de Ana Blandiana, pe 15 mai 2018, cu prilejul acordării titlului de *doctor honoris causa* al Universității „1 decembrie 1918” Alba Iulia: <http://www.memorialsighet.ro/ana-blandiana-in-epicentrul-centenarului-discurs-rostit-la-primirea-titlului-de-dr-h-c-al-universitatii-din-alba-iulia/>

1 December 1918, the Great Union and its Significance at the time of the Centenary

Introduction

We are in a privileged temporality, that of celebrating a Centenary since the First World War and the fulfilment of the Great Union¹. Unlike other European nations, this centenary is important to us and, not accidentally, it is valued in terms of the success of the national project of uniting all the Romanians left outside the Old Kingdom, in the structure of neighbouring empires, the Russian and Austro-Hungarian ones. A project that mobilized the energy of almost the entire Romanian intellectual and political elite of the Old Kingdom, but also Transylvania, Bessarabia, Bucovina, Banat. It had been the decisive argument for the entry of Romania into war, even if the diplomatic agreements and the treaty concluded with the Entente privileged our support only in obtaining Transylvania, Bucovina, and Banat, as Ion I.C. Brătianu had demanded firm guarantees from the Allies².

1 December 1918 thus becomes one of those *days that made Romania*, to paraphrase the title of a well-known collection that came out in France³. The double Latin etymology of *eventum* and *eventus*, which refers to a phenomenon that articulates a rupture, but also gains a happy connotation⁴, reminds its significant importance as a founding event that it quickly acquired, that of *place of memory*⁵, of a *past that does not want to go away*.

Etymology can also lead us to a historical evaluation. At an explanatory level, two historiographical views are confronted, one for which the Great Union was only the expression of a continuous historical action, the crowning of prior unions, establishing a kind of historical predetermination related to the evolution of the Romanian nation itself and the achievement of a strong state. In this logic, Ioan Lupaș wrote his famous book dedicated to the union⁶, in which he talked about the three unions, that of 1600⁷, that of 1859, between Moldova and Muntenia, and that of 1918 respectively, as part of a natural succession. The other perspective rejects any kind of determinism, emphasizing the correct analysis and understanding of the factors that

¹ We are not among the advocates of the “Great” and “Small Union” dichotomies to distinguish between the national projects of 1918 and 1859, because it always means introducing retrospective appraisals that dangerously simplify the historical analysis, especially in correctly understanding the meaning of what happened at a certain historical moment, in the historical contextualization of an event.

² Interestingly, in the manifesto addressed to the Romanian soldiers for resuming military operations in 1918, King Ferdinand reminded it, which shows that the union with Bessarabia was still seen in an *arrière plan*: “Our brothers in Bucovina and Ardeal are calling you for the last struggle to set them free from the foreign yoke through your power. Victory is ours and the future will ensure a peaceful and happy life for the entire Romanian nation” (*Insemnări din războiul României Mari*, vol. II, *De la pacea din București până la încoronarea regelui tuturor românilor din Alba-Iulia*, p. 113). Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, București, Editura Enciclopedică, 1999, p. 416.

³ «Les journées qui ont fait la France», Gallimard, a collection launched in 2005, under the coordination of Ran Halévi (<http://www.gallimard.fr/Catalogue/Gallimard/Les-Journees-qui-ont-fait-la-France>).

⁴ See François Dosse, «Événement» s.v. in *Historiographies, II, Concepts et débats* sous la direction de C. Delacroix, F. Dosse, P. Garcia et N. Offenstadt, Paris, Gallimard, p. 745.

⁵ Pierre Nora, *Les Lieux de mémoire*, sous la direction de... «Bibliothèque illustrée des histoires», Paris, Gallimard, t. I, *La République*, 1984; t. II, *La Nation*, 1986; t. III, *Les Francs*, 1992.

⁶ Ioan Lupaș, *Istoria Unirii Românilor*, Fundația Culturală Regală „Principele Carol”, 1937.

⁷ On which there is fair reserve in accepting it as being dictated exclusively by the national feeling, specific to the century of nationalities (XIX), without denying the existence of an ethnic consciousness.

operated at that time, their intersection, and the results.

Another discussion also concerns the importance of political actors. On the one hand, we have personalities that led the destinies of Romania at that time. Thus, I.C. Brătianu appears as one of the leading historical figures, first of all through the decision to engage Romania on the Entente's side, the alliance that won the war. However, the fact that this engagement did not occur immediately and it was preceded by a two-year neutrality period is too easily overlooked. It was a period when the Romanian government tried to obtain a series of important concessions and assurances that concerned both the future configuration of Romania (joining Transylvania, Bucovina and Banat) and Romania's support with war material. In the last period we have noticed how the figure of I.C. Brătianu is more and more competing with that of the royal couple of the Old Kingdom. Thus, Ferdinand's option to put Romania's national interest above his ties with the Hohenzollern family, his refusal to ratify the peace treaty of Buftea/Bucharest (24 April/7 May 1917), which allowed the Romanian army to return in 1918 with a status recognized by the belligerent⁸, are important arguments in appreciating his role. Similarly, the involvement of Queen Maria, both in support of the war effort, and in subsequent actions, to lobby internationally in order to persuade the Allies to act in favour of Romania. Present in hospitals next to the soldiers, facing epidemics without any reservation toward her own person, she quickly became a symbolic character among both soldiers and civilian population. They are joined by a number of local personalities of the Transylvanian, Bessarabian, Bucovinian Romanians⁹. On the other hand, the importance of those from the "small" category cannot be ignored, for their actions were equally important, such as the soldiers-peasants whose sacrifice for the achievement of the Great Union cannot be neglected.

Equally, it should not be forgotten that the "great union" of 1918 is not identical to the unification of all Romanians, after the 1919 peace treaties were concluded, important Romanian communities remained in Ukraine, Serbia (Serbian Banat), Bulgaria. But it was possible following the transformations that took place at the end of the First World War, the disappearance of two multinational empires, the Austro-Hungarian and Russian ones, and the proclamation of Wilson's principle of self-determination as a key element in determining the future of each national community.

Short historical background

At the beginning of the First World War, in a *multipolar world* about which Paul

⁸ Constantin Kiritescu, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916-1919*, [ediția a treia], București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, II, p. 370.

⁹ This perspective is well captured in the literary magazines of the time. For example, in the December 1, 1918 issue, the *Literatorul* magazine, whose director was Alexandru Macedonski, showed a festive text entitled "The Great Day", in which not only "The King" and "The Queen", but also their counselors, "sons of the great Brătianu on the one hand and Tache Ionescu on the other" were honoured. There were also "Inculeț, the Bessarabian", "Flondor, the Bucovinian", "Stefan Pop, Iuliu Maniu, Vasile Goldiș, and other brothers, the eternal Transylvanians of the Great Day" (*Literatorul*, no. 22-23, Saturday 1/14 December 1918, p.1).

Kennedy speaks¹⁰, Europe was already dominated by the two major alliances, the Entente (France, Great Britain, Russia) and the Triple Alliance or Central Powers (Germany, Austro-Hungary, Italy). Each was looking for new supporters and each courted the members of the other in order to obtain adhesions. Romania was in such a situation. Although a member of the Triple Alliance, a series of events announced a possible reorientation. Thus, according to specialists, “in the spring of 1914, the closeness between Romania and the Triple Alliance (Great Britain, France and Russia) was a real fact”¹¹. They had contributed to this deterioration of the Kingdom of Romania’s relations with the Austro-Hungarian Empire, especially in the matter of the Romanians in Hungary. The actions initiated by the Hungarian government against the Romanian representatives in Transylvania (the famous *memorandum* process, which needed even King Carol I’s intervention), were worse and worse seen by the public opinion in the Old Kingdom¹². The hostility against this member of the Central Powers could not be overcome, despite the interventions of the Romanian sovereign in Vienna or Berlin, so as to obtain better conditions for the Romanians in Transylvania. The *policy of national instinct*, as Take Ionescu called it in a speech in Parliament in 1891, became an increasingly powerful argument against the alliance with the Central Powers, which made the Romanian monarch unhappy.

In the view of some historians, “the most severe test of the alliance with Austria-Hungary”¹³ was represented by the Balkan wars, ended by the well-known peace of Bucharest. The disturbance of the plans of the Austro-Hungarian Empire, whose ally, Bulgaria, had been severely penalized by the peace, had damaged the relationship of the with its Kingdom of Romania partner in the concluded treaty. However, the Balkan Wars would not lead to the final rupture. Moreover, for Romania, this episode was one that was regarded as a too easy victory whose effects would be rapidly dissipated by the experience of the First World War.

The moment of the beginning of the First World War, finds the political elite and the royal house of the Old Kingdom divided. While Carol I, supported by a small group of “Germanophiles” (P.P. Carp, most actively), requires respect for the alliance with the Central Power and for honour, the liberals and the public opinion demand to enter the war on the side of the Entente. The tension between the two media was maximally exploited by the diplomatic representations of the members of the two alliance systems, in order to attract Romania on their side¹⁴.

Following the Crown Council of 21 July/3 August 1914, the Romanian government officially announced the adoption of neutrality. But the death of King Carol I (27 September/10 October 1914), and the increasing interventions of the Entente, which needed a fall in pressure on the western front, were among the factors that would speed up

¹⁰ Paul Kennedy, *Ascensiunea și decăderea marilor puteri*, Iași, Polirom, 2011 (for the situation up to the end of the First World War in particular p. 187-254).

¹¹ Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, București, Editura Enciclopedică, 1999, p. 414.

¹² More details about this fact and the role of the Romanian issue in Transylvania in changing the orientation coordinates in international politics at Teodor Pavel, *Între Berlin și Sankt Petersburg. Români în relațiile germano-ruse din secolul al XIX-lea*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000, p. 243-258.

¹³ Mihai Bărbulescu *et alii*, *op. cit.*, p.416.

¹⁴ For more details, see Sorin Liviu Damean, *Carol al României, un monarh devotat*, București, Editura Cetatea de Scaun, 2016, p. 353-359.

the renunciation of the neutrality policy. Yet, neither the new monarch, Ferdinand I, nor the Prime Minister Ion I.C. Brătianu wanted to take this step in the absence of firm guarantees linked primarily to the attainment of the national objectives (Transylvania, Banat, Bucovina), but also to the support with arms and supplies through Russia. The military and diplomatic conventions stipulating Romania's entry into war were signed only on 4/17 August 1916, and on 14/27 August, Romania declared war against Austria-Hungary.

The experience of the war was disastrous at first. Covering too much a line, having to cope with both Bulgaria, in the south, and Austro-Hungary, in the north, with insufficient and poor quality armaments, the Romanian army failed to resist too long¹⁵.

After the short period of passing over the mountains on 14-15/26-27 August 1917 and several small victories such as the occupation of Braşov, the Romanian army had to deal with both the powerful counter-offensive of the Bulgarians and Germans led by field marshal August von Mackensen and the offensive of the Austrian-Hungarian-German troops in Transylvania. A hard period of desperate battles and gradual withdrawals followed, culminating in the famous battle of Neajlov or the battle for the defence of the capital between 17/30 November and 20 November/3 December¹⁶. The defeat of the Romanian army led to the occupation of Bucharest on 23 November/6 December, already abandoned by the government, the Royal House and part of the population. The heavy period of occupation that would last for two years began.

The outcome was hard, Romania had lost over 250,000 soldiers, had half of its territory under foreign occupation. In Iaşi, which became the capital of free Romania, the new national union government that had been formed on 11/24 December 1917 faced a critical situation. On the one hand, the internal situation was aggravated by the number of refugees, the issue of supplies, the rehabilitation of the army, with a low morale. On the other hand, internationally, the re-establishment of the relations with the Entente and the coordination of military efforts against the Central Powers were complicated by the outbreak of the Russian Revolution in March 1917. There was still hope and it was visible in events such as the arrival of the first Transylvanian volunteer units recruited among prisoners in Russia, which marched in Iaşi, shortly after 10 May 1917, strengthening the "feeling of military resurrection and national liberation"¹⁷.

The resumption of military operations in Moldova finds Romania with a reduced army, but better armed and trained, thanks to the support of the French military mission led by Marshal Berthelot or "Taică Burtălău"/'Father Big Belly', as the Romanian soldiers, among whom the French general becomes quickly a popular figure¹⁸, nickname him. The victories at Oituz, Mărăşti and Mărăşeşti block the plans of Marshal Mackensen to break the Romanian front and demonstrate the military value

¹⁵ Constantin Kirişescu in his classical synthesis on the history of the First World War says frankly that only the Health Service worked very well (Constantin Kirişescu).

¹⁶ Captured very well, including in the memoirs of former combatants. See Nicolae G. Vrăbiescu, *Bune și rele. În război cu regimentul 9 artilerie 1916-1918*, Bucureşti, Delafras, 1937, p. 56-69.

¹⁷ Count of Saint Aulaire, *Însemnările unui diplomat de altădată în România 1916-1920*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, Bucureşti, Humanitas, p. 129.

¹⁸ We refer to the PhD thesis of Jean-Noel Grandhomme, *Le Général Berthelot et l'action de la France en Roumanie et en Russie méridionale (1916-1918)*, these publiée, Service historique de l'armée de terre, Vincennes, 1999.

of the new Romanian soldiers, led by increasingly capable generals like Eremia Grigorescu, not to mention Alexandru Averescu and Constantin Prezan who coordinate the military operations¹⁹. However, the separate peace that the Bolshevik government concludes in Brest/Litovsk on 18 February/3 March 1917 leaves Romania completely unveiled before the Central Powers and isolated with regard to the possible support of the allies with military aid.

Meanwhile, significant changes took place in Bessarabia. Its situation is very well summed up by the British writer Robert Seton Watson: “Threatened in all parts - by Russian Bolshevism, by the Austro-German occupation of Ukraine and by Kiev’s claims regarding the north of the province - the Bessarabian leaders Inculeț and Ciugureanu appealed to the government from Bucharest and the Entente ministers in Iași. At their invitation, Alexandru Maghiloman visited Chișinău and, at this critical moment, was energetically supported by Constantine Stere, who enjoyed great influence among all social classes in Bessarabia, and now remedied his deplorable servilism in front of the Central Powers through a passionate and inflammatory speech in favour of the Union”²⁰.

Taking advantage of the fall of the Czarist regime, representatives of all social classes were summoned in a Council of the Country, with a Moldovan majority. At Pantelimon Halippa’s proposal²¹, on 24 January 1918, the Autonomous Moldovan Republic proclaimed its independence, and on 27 March/9 April 1918, following the vote of the Council of the Country, it announced the union with the motherland, Romania.

It is interesting that throughout this complicated period of 1918, the Romanian provinces continued to represent an important element of negotiation. Thus, Czernin, the representative of the Austro-Hungarian Empire, during the talks on accepting the peace conditions imposed by the Central Powers on Romania, in February 1918 promised, inter alia, diplomatic support for regaining Bessarabia²². On the other hand, such promises could not alleviate sad realities. At the time of the conclusion of the Buftea preliminary peace treaty of 20 February/5 March 1918 (foreseeing the peace of Bucharest on 24 April/7 May 1918), Romania found itself without Dobrogea (art. 1), and had to accept rectifications on the part of Austria-Hungary at the border with it (art. 3), after it had accepted to leave the latter’s territories.

Interesting conditions, although Romania found itself with low military capabilities, had the right to keep two infantry divisions and two cavalry divisions, which, according to Constantin Kiriteșcu, was equated with “an indirect recognition of the union of Bessarabia”²³. Far from being an “act of friendship”, as various Germanophile politicians attempted to accredit, it was a well-founded political

¹⁹ Constantin Kiriteșcu, *op. cit.*, II, p.17-18.

²⁰ R.W.Seton-Watson, *O istorie a românilor din perioada romană până la desăvârșirea unității naționale*, traducere, introducere, note explicative de Constantin Ardeleanu, cu un cuvânt-înainte de Dennis Deletant, Editura Istros/Muzeul Brăilei, Brăila, 2009, p. 442 (paragraph translated from Romanian).

²¹ More references as to the activity of this illustrious Bessarabian intellectual, which the historian A. D. Xenopol wanted to hold as his teaching assistant at the university, can be found in the monograph signed by Ion Constantin, *Pantelimon Halippa, neînfricat pentru Basarabia*, București, Biblioteca Bucureștilor, 2009.

²² Constantin Kiriteșcu, *op.cit.*, II, p. 316.

²³ *Ibidem*, p. 323.

calculation. “Romania’s eyes had to be turned from the Carpathians to the east”, obviously, to forget the “harshness of the treaty”²⁴.

Romania was encouraged to resist by the members of the diplomatic missions of the Entente remaining in Iași, not as official representatives to the new Marghiloman government which had the difficult task to sign the peace, but to maintain hope and provide counsel to “a nation in mourning”. At their head, the representative of France and a good friend of Romania, count of Saint-Aulaire. Alexandru Marghiloman remains an interesting character. Although detested by his contemporaries, he resigned on 6 November, not before reminding the sovereign that “thanks to my government, the dynasty is strong, and the country has an army, ammunition and Bessarabia”²⁵. It was not insignificant if we assess the difficult situation Romania had to get through, forced to make peace with the Central Powers. Romania had become, as Robert Seton-Watson noted, “a unique example of a country crushed in war, but territorially enlarged at the expense of one of its own allies”²⁶.

Sentenced to passivity following the conclusion of the peace treaty in Bucharest, Romania could not intervene and help the Romanians in the neighbouring provinces, except Bessarabia.

It must be said that in Transylvania, after the initial entry of the Romanian troops in August 1916, and then their hasty withdrawal, the situation of the Romanians had become special. The authorities took harsh measures against their leaders, especially the Orthodox and Greek Catholic priests, as well as the teachers who were directly aimed at, then the properties of those leaving for the Old Kingdom were confiscated (among them several tens of thousands of young people who had avoided military service and about 2000 reserve officers), whereas the families of fugitive priests and teachers were hospitalized, even imprisoned²⁷. The Romanians were confronted with dark prospects, including forced integration.

Count Tisza’s declaration on the Parliament’s corridors on 17 October that “we lost the war” was to rush the outcome. The Manifesto of 18 October 1918, which announced the federalization of Austria, accelerated the disintegration of the state. On the one hand, “each ethnicity has overcome its neighbours in the formulation of radical nationalist programs”, on the other hand, the National Councils were implicitly recognized as representatives of the nations of the Austro-Hungarian monarchy, which “made the centrifugal movement unstoppable”²⁸. Following the example of the Czechs, the Transylvanian Romanians also organized themselves. On 12 October, the executive council of the Romanian National Party reunited in Oradea Mare. Without Iuliu Maniu, who was on the front, but with many of the most prominent leaders, Vasile Goldiș, Alexandru Vaida-Voevod, Ștefan Cicio-Pop, a resolution that enshrined the right of self-determination of the Romanians in Hungary was voted, while denying Parliament and the Hungarian government the ability to represent them at the future Paris peace conference and declared that Budapest’s decisions were no longer binding on the Romanians.

²⁴ *Ibidem*, p. 324.

²⁵ R.W.Seton-Watson, p. 455.

²⁶ *Ibidem*, 443.

²⁷ *Ibidem*, p. 444.

²⁸ *Ibidem*, p. 451.

With Alexandru Vaida Voevod presenting this resolution to the Hungarian Parliament and Iuliu Maniu in Vienna, with the adhesion of the Romanian soldiers at the Prague garrison, who immediately started to organize the legions, the Romanian National Council in Hungary and Transylvania reached a new stage. In the second half of October, several local councils appeared, Arad becoming the centre of action. With the prospect of achieving full independence and the union with Romania, the Transylvanians refuse the proposals of the new government of independent Hungary led by Count Mihail Károly. On 10 November 1918, the Romanian National Council notified Budapest that it had already taken over control in the 23 counties inhabited by Romanians and in several regions of three other counties. The climax was reached on 18 November/1 December 1918. 1228 delegates and thousands of peasants from all Romanian districts voted a resolution in favour of the union with the Kingdom of Romania²⁹, shortly after, on 15/28 November, the Romanians in Bucovina had made the same decision. Turning the situation in favour of Romania is probably best symbolized by the return of the Romanian monarchs to Bucharest and their festive entry, also on 1 December 1918, accompanied by General Berthelot³⁰.

The outcomes of the Great Union needed yet international confirmation. Far from its end, the diplomatic battle would be the one to confirm the new state and its borders³¹. Only after the signing of the Treaty of 28 October 1920, through which the territory between the Prut and the Dniester was recognized as Romanian, can we speak of the international ratification of the new territories that had become part of the new Romanian state. Romania now had an area of 296,000 km² (about 156,000 km² added after the Union) and 16,250,000 inhabitants (8.5 million inhabitants of the new provinces)³².

The memory of an exemplary event

Experiencing a difficult period, resulting in human and material losses that were not easy to quantify³³, Romania had achieved almost the impossible, almost a shift from *agony to ecstasy*. 1 December 1918 became a true *place of memory* in the interwar period, being enshrined as such in educational policies. Cătălina Mihalache, who carefully studied the phenomenon, considered that “the day of 1 December 1918 concentrated forever the exemplary memory of the Union, as mentioned in school textbooks”³⁴. In the history textbooks after 1918, “the symbolism of the union covered the entire reign of Ferdinand”³⁵, 1 December 1918 being both the date of the King’s re-entry in Bucharest and the festive moment when the Transylvanians of “all nations” had proclaimed in Alba Iulia the union with “The Country”. The fulfilment of this millenary dream of the Romanians came to be ascribed to the supreme symbol of the national will, the King³⁶.

²⁹ *Ibidem*, p. 454. Mihai Bărbulescu et alii, *op. cit.*, p. 419.

³⁰ Count of Saint Aulaire, *op. cit.*, p. 255.

³¹ Interesting details at R.W. Seton-Watson, *op. cit.*, p. 456-472.

³² Mihai Bărbulescu et alii, *op. cit.*, p. 420.

³³ Bogdan Murgescu, *România și Europa. Acumularea decalajelor economice 1500-2010*, Iași, Polirom, p. 222-225.

³⁴ Cătălina Mihalache, *Didactica apartenenței. Istorie de uz școlar în România secolului XX*, Iași, Editura Institutului European, 2012, p. 193.

³⁵ *Ibidem*, p. 198.

³⁶ *Ibidem*, p. 200.

Which is the importance of the Centenary for us today? Perhaps, resuming Ana Blandiana's words, only to rediscover our natural place and renew the connection with a forgotten past, where we can find our models for our present too³⁷.

Nicolae MIHAI
The Romanian Academy,
“C.S. Nicolaescu-Plopșor” Institute for
Research in Social Sciences and Humanities, Craiova

³⁷Speech of Ana Blandiana, on 15 May 2018, on the occasion of her being awarded the title of *doctor honoris causa* of “1 December 1918” University of Alba Iulia: <http://www.memorialsighet.ro/ana-blandiana-in-epicentrul-centenarului-discurs-rostit-la-primirea-titlului-de-dr-h-c-al-universitatii-din-alba-iulia/>

Le 1er Décembre 1918, La Grande Union et sa signification au moment du Centenaire

Introduction

On est dans une temporalité privilégiée, celle de la célébration du Centenaire de la première guerre mondiale et de la réalisation de la Grande Union¹. A la différence des autres nations européennes, ce centenaire est important pour nous et non accidentellement valorisé par la réussite du projet national de l'union de tous les Roumains restés en dehors de l'Ancien Royaume, dans la composition des empires voisins, rus et austro-hongrois. Un projet qui avait mobilisé l'énergie de presque toute l'élite intellectuelle et politique roumaine de l'Ancien Royaume, mais aussi de Transylvanie, Bessarabie, Bucovine et Banat. Il avait été l'argument décisif de l'entrée de la Roumanie en guerre, même si les accords diplomatiques et le traité conclu avec l'Entente privilégiaient notre soutien pour l'obtention de la Transylvanie, de la Bucovine et du Banat, selon les garanties fermes exigées par Ion I.C. Brătianu de la part des Alliés².

Le 1er décembre 1918 devient ainsi l'un de ces *jours qui ont créé la Roumanie*, pour paraphraser le titre d'une collection connue apparue en France³. Important pour sa signification d'événement fondateur qu'il a acquis rapidement, de *lieu de mémoire*⁴, de *passé qui ne veut passer*, ce jour-là nous rappelle la double étymologie latine, d'*eventum* et d'*eventus*, qui renvoie à un phénomène qui articule une rupture, mais qui acquiert aussi une connotation heureuse⁵.

L'étymologie peut aussi nous conduire à l'évaluation historique. Au niveau explicatif, on confond les deux visions historiographiques, l'une pour laquelle la Grande Union n'est rien d'autre que l'expression d'une continue action historique, le couronnement d'une union préalable, en établissant une sorte de prédéterminisme historique lié à l'évolution de la nation roumaine et à la réalisation d'un État fort. Dans cette logique, Ioan Lupaș écrivait son livre célèbre dédié à l'union⁶, où il parlait de ces

¹ Nous sommes des adeptes des dichotomies „Grande” et „Petite Union” pour faire la différence entre les projets nationaux de 1918 et 1859, parce que cela signifie, toujours, l'introduction des appréciations rétrospectives qui simplifie dangereusement l'analyse historique, surtout dans la compréhension correcte du sens des actions qui se sont produites à un moment historique, dans la contextualisation historique d'un événement.

² Il est intéressant que dans son manifeste adressé aux soldats roumain pour la reprise des opérations militaires, en 1918, le roi Ferdinand rappelle cet argument, ce qui montre que l'Union avec la Bessarabie était encore vue en *arrière-plan* : « Nos frères de Bucovine et d'Ardeal vous rappellent à la dernière lutte, pour que par votre élan vous apportiez la libération du joug étranger. La victoire est vôtre et l'avenir de paix et de félicité appartiendra à tout le peuple roumain. » (*Insemnări din războiul României Mari*, vol. II, *De la pacea din București până la încoronarea regelui tuturor românilor din Alba-Iulia*, p. 113). Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, București, Editura Enciclopedică, 1999, p. 416.

³ « Les journées qui ont fait la France », Gallimard, collection lancée en 2005, sous la direction de Ran Halévi (<http://www.gallimard.fr/Catalogue/Gallimard/Les-Journees-qui-ont-fait-la-France>).

⁴ Pierre Nora, *Les Lieux de mémoire*, sous la direction de... « Bibliothèque illustrée des histoires », Paris, Gallimard, t. I, *La République*, 1984; t. II, *La Nation*, 1986 ; t. III, *Les Francs*, 1992.

⁵ Voir François Dosse, « Événement » s.v. in *Historiographies, II, Concepts et débats* sous la direction de C. Delacroix, F. Dosse, P. Garcia et N. Offenstadt, Paris, Gallimard, p. 745.

⁶ Ioan Lupaș, *Istoria Unirii Românilor*, Fundația Culturală Regală „Principele Carol”, 1937.

trois unions, celle de 1600⁷, celle de 1859, entre la Moldavie et la Valachie, respectivement celle de 1918, en tant que partie d'une succession naturelle. L'autre perspective refuse toute sorte de déterminisme, en mettant l'accent sur l'analyse et la correcte compréhension des facteurs qui ont agi à ce moment-là, de leur intersection et des résultats apparus.

Une autre discussion concerne aussi l'importance des acteurs politiques. D'une part, on a des personnalités qui ont dirigé les destinées de la Roumanie dans cette période. Ainsi, I.C. Brătianu apparaît comme l'un des personnages historiques de premier rang, premièrement par sa décision d'engager la Roumanie à côté de l'Entente, alliance qui a gagné la guerre. Cependant, on passe trop légèrement sur le fait que cet engagement ne s'est produit immédiatement, mais qu'il a été précédé par une période de neutralité, de deux ans. C'était une époque où le gouvernement de la Roumanie a essayé d'obtenir toute une série de concessions et d'importantes assurances qui concernaient tant la future configuration de la Roumanie (l'annexion de la Transylvanie, de la Bucovine et du Banat), que le soutien de la Roumanie en ce qui concerne le matériel de guerre. Dans la dernière période, on remarque comment la figure d'I.C. Brătianu est de plus en plus concurrencée de celle du couple royal de l'Ancien Royaume. Ainsi, l'option de Ferdinand de mettre l'intérêt national de la Roumanie au-dessus de ses rapports à la famille de Hohenzollern, son refus de ratifier le traité de paix de Buftea/Bucarest (24 avril/7 mai 1917), qui a permis à l'armée roumaine de revenir en 1918 ayant le statut reconnu de belligérant⁸, sont des arguments importants dans l'appréciation de son rôle. Aussi, l'implication de la reine Marie, tant pour soutenir l'effort de guerre, que dans les actions ultérieures, de lobby au plan international, pour convaincre les Alliés à travailler en faveur de la Roumanie. Présente dans les hôpitaux près des soldats, confrontée à des épidémies sans réserve pour sa personne, elle est rapidement devenue un personnage symbole tant pour les soldats, que pour la population civile. On leur ajoute toute une série de personnalités locales des Roumains d'Ardeal, de Bessarabie et de Bucovine⁹. D'autre part, on ne peut contourner l'importance des « petits », dont les actions ont été aussi importantes, tels les soldats-paysans dont le sacrifice à la réalisation de la Grande Union ne peut être négligé.

Également, il ne faut pas oublier que « la grande union » de 1918 n'est pas identique à l'union de tous les Roumains, après la conclusion des traités de paix de 1919, quand d'importantes communautés roumaines sont restées en Ukraine, en Serbie (le Banat serbe), en Bulgarie. Mais elle a été possible suite aux transformations qui se sont produites à la fin de la première guerre mondiale, à la disparition de deux empires

⁷ Sur laquelle il existe des réserves correctes dans son acceptation en tant que dictée exclusivement par le sentiment national, spécifique au siècle des nationalités (XIX), sans nier l'existence d'une conscience ethnique.

⁸ Constantin Kiritescu, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916-1919*, [ediția a treia], București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, II, p. 370.

⁹ Cette perspective est bien surprise dans les revues littéraires de l'époque. Par exemple, dans son numéro du 1er décembre 1918, la revue *Literatorul* dont le directeur était Alexandru Macedonski, affichait un texte festif, intitulé « Le grand jour », où l'on faisait une place d'honneur non seulement au « Prince » et à la « Princesse », mais aussi à leurs conseils, « les fils de Brătianu d'une part et de Tache Ionescu d'autre part ». On leur ajoutait „Inculeț, de Bessarabie », „Flondor, de Bucovine », „Stefan Pop, Iuliu Maniu, Vasile Goldiș et d'autres frères, « les Transylvains immortels du Grand Jour » (*Literatorul*, no. 22-23, samedi 1/14 décembre 1918, p.1).

multinationaux, austro-hongrois et rus, et à la proclamation du principe wilsonien d'autodétermination comme principal élément dans l'édification de l'avenir de chaque communauté nationale.

Bref cadre historique

Au début de la première guerre mondiale, dans un *monde multipolaire* dont Paul Kennedy¹⁰ nous parle, l'Europe était déjà dominée par les deux alliances majeures, l'Entente (France, Grande Bretagne, Russie) et la Triple Alliance ou les Pouvoirs Centraux (Allemagne, Austro-Hongrie, Italie). Chacune était en quête de nouveaux souteneurs et chacune faisait la cour aux membres de l'autre afin d'obtenir des adhésions. La Roumanie était dans une pareille situation. Bien que membre de la Triple Alliance, toute une série d'événements annonçaient sa réorientation possible. Ainsi, selon les spécialistes, « au printemps de l'année 1914, le rapprochement entre la Roumanie et la Triple Alliance (Grande Bretagne, France et Russie) était un fait réel »¹¹. A cette détérioration des relations avaient contribué les relations du Royaume de la Roumanie avec l'Empire austro-hongrois, surtout dans la question des Roumains de la Hongrie. Les actions initiées par le gouvernement hongrois contre les représentants roumains de Transylvanie (le célèbre procès des Mémorandistes, pour lequel l'intervention du roi Carol Ier a été nécessaire), ont été regardées d'un œil mauvais par l'opinion publique de l'Ancien Royaume¹². L'hostilité par rapport à ce membre des Pouvoirs Centraux ne sera pas apaisée, malgré les interventions du souverain roumain à Vienne ou Berlin, afin d'obtenir des conditions meilleures pour les Roumains de Transylvanie. La *politique de l'instinct national*, comme l'appelait Take Ionescu dans un discours au Parlement, en 1891, devenait un argument de plus en plus fort contre l'alliance avec les Pouvoirs Centraux, pour le malheur du monarque roumain.

Dans la vision de certains historiens, « le test le plus sévère de l'alliance austro-hongroise »¹³ est représenté par les guerres balkaniques, finies par la paix de Bucarest. L'affectation des plans de l'Empire austro-hongrois dont la Bulgarie, son allié, avait été sévèrement pénalisé après la respective paix, avait détérioré la relation avec le Royaume de la Roumanie avec son partenaire du traité conclu. Cependant, les guerres balkaniques ne conduisent-elles non plus à la rupture définitive. De plus, pour la Roumanie, cet épisode a été apprécié comme une victoire trop facile dont les effets avaient vite été dissipés par l'expérience de la première guerre mondiale.

Le début de la première guerre mondiale a trouvé divisées l'élite politique et la maison royale de l'Ancien Royaume. Tandis que Carol Ier, soutenu par un petit groupe de « germanophiles » (P.P. Carp en était le plus actif), exige de respecter l'alliance avec le Pouvoir Central et l'honneur, les libéraux et l'opinion publique demandent l'entrée en guerre du côté de l'Entente. La tension entre ces deux milieux était exploitée à

¹⁰ Paul Kennedy, *Ascensiunea și decăderea marilor puteri*, Iași, Polirom, 2011 (spécialement pour la situation jusqu'à la fin de la première guerre mondiale, pp. 187-254).

¹¹ Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, București, Editura Enciclopedică, 1999, p. 414.

¹² Voir, pour plus de détails sur ce fait et sur le rôle du problème roumain de Transylvanie dans la modification des coordonnées d'orientation dans la politique internationale, Teodor Pavel, *Între Berlin și Sankt Petersburg. Românii în relațiile germano-ruse din secolul al XIX-lea*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2000, pp. 243-258.

¹³ Mihai Bărbulescu *et alii*, *op. cit.*, p.416.

maximum par les représentations diplomatiques des membres des deux systèmes d'alliance, afin d'attirer la Roumanie de leur part¹⁴.

Après le Conseil de la couronne de 21 juillet/3 août 1914, le gouvernement roumain annonçait, officiellement, l'adoption de la neutralité. Mais le décès du roi Carol Ier (27 septembre/10 octobre 1914) et les interventions de plus en plus fortes de l'Entente qui avait besoin d'une diminution de la pression sur le front de l'ouest, avaient été parmi les facteurs qui ont hâté la renonciation à la politique de neutralité. Pourtant, ni le nouveau monarque, Ferdinand Ier, ni le Premier ministre Ion I.C. Brătianu n'ont voulu faire un pas de plus en l'absence de garanties plus fermes liées premièrement aux objectifs nationaux (Transylvanie, Banat, Bucovine), mais aussi du soutien avec de l'armement et des provisions par l'intermédiaire de la Russie. Les conventions militaires et diplomatiques qui stipulaient l'entrée de la Roumanie en guerre ont été signées juste le 4/17 août 1916, et le 14/27 août la Roumanie déclarait la guerre à l'Austro-Hongrie.

L'expérience de la guerre a été désastreuse au début. En couvrant une ligne trop grande, en devant faire face tant à la Bulgarie, au sud, qu'à l'Austro-Hongrie, au nord, avec de l'armement insuffisant et de mauvaise qualité, l'armée roumaine n'a pas résisté trop longtemps¹⁵. Après la courte période du passage des montagnes, 14-15/26-27 août 1917, et de l'obtention de certaines petites victoires telle l'occupation du Braşov, l'armée roumaine a dû faire face tant à la forte contre-offensive des Bulgares-Allemands, conduits par August von Mackensen, qu'à l'offensive des troupes austro-allemandes-hongroises de Transylvanie. Il s'ensuivit une lourde période de combats désespérés et de reculs graduels, en culminant avec la fameuse bataille de Neajlov ou la bataille pour la défense de la capitale, entre 17/30 novembre et 20 novembre/3 décembre¹⁶. La défaite de l'armée roumaine a conduit à l'occupation de Bucarest, le 23 novembre/6 décembre, déjà abandonné par le gouvernement, la Maison Royale et une partie de la population. C'était le début de la lourde période de l'occupation de deux ans.

Le bilan en était lourd, la Roumanie avait perdu plus de 250 000 soldats, avait la moitié du territoire sous l'occupation étrangère. A Iaşi, devenu la capitale de la Roumanie libre, le nouveau gouvernement d'union nationale qui s'était formé le 11/24 décembre 1917 se confrontait à une situation critique. D'une part, la situation interne était aggravée par le nombre des réfugiés par le problème de l'approvisionnement, par la réformation de l'armée qui avait le moral brisé. D'autre part, sur le plan externe, la restauration des relations avec l'Entente et la coordination des efforts militaires contre les Pouvoirs Centraux étaient compliquées par l'éclatement de la Révolution russe en mars 1917. L'espoir existait pourtant, et il était visible dans des événements tels l'arrivée des unités de volontaires de Transylvanie, recrutés parmi les prisonniers se trouvant en Russie, qui défilaient à Iaşi, peu après le 10 mai 1917, en renforçant « le sentiment de résurrection militaire et de libération nationale »¹⁷.

¹⁴ Pour plusieurs détails, voir Sorin Liviu Damean, *Carol al României, un monarh devotat*, Bucureşti, Editura Cetatea de Scaun, 2016, pp. 353-359.

¹⁵ Constantin Kirişescu dans sa classique synthèse sur l'histoire de la première guerre mondiale dit franc que ce n'est que le service sanitaire qui a très bien fonctionné (Constantin Kirişescu).

¹⁶ Très bien surprise, y compris par les mémoires des ex-combattants. Voir Nicolae G. Vrăbiescu, *Bune şi rele. În război cu regimentul 9 artilerie 1916-1918*, Bucureşti, Delafras, 1937, pp. 56-69.

¹⁷ Contele de Saint Aulaire, *Însemnările unui diplomat de altădată în România 1916-1920*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, Bucureşti, Humanitas, p. 129.

La reprise des opérations militaires en Moldavie, trouvent la Roumanie avec une armée réduite, mais mieux armée et entraînée, grâce au soutien de la mission militaire française, dirigée par le maréchal Berthelot ou « Taică Burtălău »¹⁸ comme l'appelaient les soldats roumains parmi lesquels le général français devient vite une figure populaire¹⁹. Les victoires d'Oituz, Mărăști et Mărășești bloquent les plans du maréchal Mackensen de percer le front roumain et démontrent la valeur militaire de nouveaux soldats roumains, conduits par des généraux de plus en plus capables, tels Eremia Grigorescu, pour ne plus parler d'Alexandru Averescu et de Constantin Prezan qui coordonnent les opérations militaires²⁰. Cependant, la paix séparée que le gouvernement bolchévique conclut à Brest/Litovsk, le 18 février/3 mars 1917, laisse la Roumanie complètement découverte face aux Pouvoirs Centraux et isolée du point de vue du soutien par des aides militaires de leurs alliés.

Entre temps, des changements importants se produisaient en Bessarabie. Sa situation est très bien résumée par le Britannique Robert Seton Watson : « Menacés de toutes parts - par le bolchévisme russe, par l'occupation austro-allemande de l'Ukraine et par les prétentions de Kiev au nord de la province les dirigeants de Bessarabie, Inculeț et Ciugureanu, ont fait appel au gouvernement de Bucarest et aux ministres de l'Entente de Iași. Sur leur invitation, Alexandru Maghiloman a visité Chisinau et, dans ce moment critique, a été vigoureusement soutenu par Constantin Stere, qui jouissait d'une grande influence dans toutes les classes sociales de Bessarabie et qui réparait ainsi son déplorable servilisme devant les Pouvoirs Centraux par un discours passionné et incendiaire en faveur de l'Union. »²¹

En profitant de la chute du régime tsariste, les représentants de toutes les Sur la proposition de Pantelimon Halippa²², le 24 janvier 1918, la République Moldave Autonome proclamait son indépendance, pour qu'elle annonce, le 27 mars/9 avril 1918, à la suite du Conseil du pays, l'union avec la patrie-mère, la Roumanie.

Il est intéressant que dans toute cette période compliquée de l'année 1918, les provinces roumaines ont continué à représenter un élément important de négociation. Ainsi, Czernin, le représentant de l'Empire austro-hongrois, pendant les discussions liées à l'acceptation des conditions de paix imposées par les Pouvoirs Centraux à la Roumanie, en février 1918, promettait, parmi d'autres, le soutien diplomatique pour la reprise de la Bessarabie²³. D'autre part, de pareilles promesses ne pouvaient atténuer les tristes réalités. Au moment de la conclusion du traité préliminaire de paix de Buftea, du 20 février/5 mars 1918 (en préfigurant la paix de Bucarest du 24 avril/7 mai 1918), la Roumanie se réveillait sans Dobrogea (art.1), était forcée d'accepter des

¹⁸ Père gros ventre.

¹⁹ Voir la thèse de doctorat de Jean-Noël Grandhomme, *Le Général Berthelot et l'action de la France en Roumanie et en Russie méridionale (1916-1918)*, thèse publiée, Service historique de l'armée de terre, Vincennes, 1999.

²⁰ Constantin Kiritescu, *op. cit.*, II, p.17-18.

²¹ R.W. Seton-Watson, *O istorie a românilor din perioada romană până la desăvârșirea unității naționale*, (traduction, introduction, notes explicatives par Constantin Ardeleanu, avant propos de Dennis Deletant), Editura Istros/Muzeul Brăilei, Brăila, 2009, p. 442.

²² Pour plus de références sur l'activité de cet illustre intellectuel de Bessarabie, que l'historien A.D. Xenopol souhaitait faire son assistant à l'Université, voir la monographie signée par Ion Constantin, *Pantelimon Halippa, neînfricat pentru Basarabia*, București, Biblioteca Bucureștilor, 2009.

²³ Constantin Kiritescu, *op.cit.*, II, p. 316.

rectifications de la part de l'Austro-Hongrie à ses frontières (art.3), après avoir accepté de quitter ses territoires.

Des conditions intéressantes, bien que la Roumanie voyait ses effectifs militaires réduits, ayant le droit de conserver deux divisions d'infanterie et deux de cavalerie, ce qui, croyait Constantin Kirițescu, équivalait « à la reconnaissance indirecte de l'union avec la Bessarabie »²⁴. Loin de représenter un « acte d'amitié », comme essayaient d'accréditer différents politiciens germanophones, il s'agissait d'un calcul politique bien fondé. « Les regards de la Roumanie auraient dû être détournés des Carpates vers l'est », pour oublier, évidemment, la « dureté du traité »²⁵.

La Roumanie a été encouragé de résister par les membres des missions diplomatiques de l'Entente restés à Iași, non tellement en leur qualité de représentants officiels auprès du nouveau gouvernement Marghiloman qui avait la difficile tâche de signer cette paix, que pour entretenir l'espoir et conseiller « une nation en deuil ». A leur tête, le représentant de la France et un bon ami de la Roumanie, le comte Saint-Aulaire. Alexandru Marghiloman reste un personnage intéressant. Bien que détesté par ses contemporains, il démissionne le 6 novembre, non pas avant de rappeler au souverain que « grâce à mon gouvernement, la dynastie est forte, et le pays a une armée, des munitions et la Bessarabie »²⁶. Ce n'était pas peu de choses si l'on évalue la situation difficile par laquelle la Roumanie avait passé, forcée de faire la paix avec les Pouvoirs Centraux. La Roumanie était devenue, selon les remarques de Robert Seton-Watson, « un exemple unique de pays brisé dans la guerre, mais augmenté territorialement au compte de l'un de ses alliés »²⁷.

Condamnée à la passivité après la conclusion du traité de paix de Bucarest, la Roumanie n'a pas pu intervenir pour aider les Roumains des provinces voisines, à l'exception de la Bessarabie.

Il faut dire qu'en Transylvanie, après l'entrée initiale des troupes roumaines, en août 1916, ensuite leur retrait précipité, la situation des Roumains était devenue spéciale. Les autorités ont pris des mesures dures contre leurs leaders, spécialement les prêtres orthodoxes et gréco-catholiques, et les professeurs. On est passé à la confiscation des propriétés de ceux qui avaient pris la fuite de l'Ancien Royaume (parmi eux quelques dizaines de milliers de jeunes qui s'étaient soustrait du service militaire et environ 2000 officiers en réserve), à l'internement ou même l'emprisonnement des familles de prêtres et de professeurs fugitifs²⁸. Les Roumains se voyaient confrontés à une perspective noire, y compris l'intégration forcée.

La déclaration du comte Tisza sur les couloirs du Parlement du 17 octobre qu'« on a perdu la guerre » avait précipité le dénouement. Le manifeste du 18 octobre 1918, par lequel on annonçait la fédéralisation de l'Autriche, a accéléré la désintégration de l'État. D'une part, « chaque ethnies a dépassé ses voisins dans la formulation des programmes nationaux radicaux » et, d'autre part, les Conseils nationaux étaient implicitement reconnus en tant que représentants des nations de la monarchie austro-hongroise, ce qui « a fait que le mouvement centrifuge soit

²⁴ *Ibidem*, p. 323.

²⁵ *Ibidem*, p. 324.

²⁶ R.W.Seton-Watson, p. 455.

²⁷ *Ibidem*, 443.

²⁸ *Ibidem*, p. 444.

inévitable»²⁹. En suivant l'exemple des Tchèques, les Roumains d'Ardeal se sont également organisés. Le 12 octobre, le conseil exécutif du Parti national roumain s'était réuni à Oradea Mare. Sans Iuliu Maniu, qui se trouvait sur le front, mais avec de nombreux leaders les plus représentatifs, Vasile Goldiș, Alexandru Vaida-Voevod, Ștefan Cicio-Pop, on a voté la résolution qui établissait le droit à l'autodétermination des Roumains de la Hongrie, niait la capacité du Parlement et du Gouvernement hongrois de les représenter à la future conférence de paix de Paris et déclarait que les décisions de Budapest n'étaient plus considérées obligatoires pour les Roumains.

Avec Alexandru Vaida Voevod, présentant cette résolution devant le Parlement hongrois, et Iuliu Maniu à Vienne, avec l'adhésion des soldats roumains de la garnison de Prague, qui avait immédiatement commencé à s'organiser en légions, le Conseil national roumain de la Hongrie et de la Transylvanie entrèrent dans une nouvelle étape. Dans la deuxième moitié du mois d'octobre, sont apparus plusieurs conseils locaux, le centre de l'action en devenant l'Arad. Dans la perspective de réalisation d'une totale indépendance et de l'union avec la Roumanie, les Transylvains d'Arad refusent les propositions du nouveau gouvernement de la Hongrie indépendante, dirigé par le comte Mihail Károly. Le 10 novembre 1918, le Conseil national roumain notifiait à Budapest qu'il avait déjà pris le contrôle dans les 23 comtés habités par des Roumains et dans quelques régions d'autres trois comtés.

Le point culminant devait se situer entre 18 novembre/1er décembre 1918. 1228 délégués et milliers de paysans de tous les districts roumains ont voté une résolution en faveur de l'union avec le Royaume de Roumanie³⁰, peu de temps après la prise de la même décision par les Roumains de Bucovine, le 15/28 novembre. Le changement de la situation en faveur de la Roumanie soit peut-être le mieux symbolisé par le retour des monarques roumains à Bucarest et leur entrée festive, toujours le 1er décembre, accompagnés par le général Berthelot³¹.

Les résultats de la Grande Union avaient pourtant besoin d'une confirmation internationale. Loin d'être finie, la bataille diplomatique serait la seule à confirmer le nouvel État et ses frontières³². Ce n'est qu'après la signature du traité du 28 octobre 1920, par lequel on reconnaissait à la Roumanie le territoire entre Prut et Dniestr, que l'on peut parler d'une ratification internationale de nouveaux territoires entrés dans la composition du nouvel État roumain. La Roumanie avait maintenant une surface de 296 000 km² (environ 156 000 km² ajoutés à la suite de l'Union) et 16 250 000 habitants (8,5 millions d'habitants de nouvelles provinces)³³.

La mémoire d'un fait exemplaire

En traversant une expérience difficile, avec un bilan en pertes humaines et matérielles difficile à quantifier³⁴, la Roumanie avait réussi presque l'impossible, un passage de l'*agonie* à l'*extase*. Le 1er décembre 1918 est devenu un véritable *lieu de*

²⁹ *Ibidem*, p. 451.

³⁰ *Ibidem*, p. 454. Mihai Bărbulescu et alii, *op. cit.*, p. 419.

³¹ Contele de Saint Aulaire, *op.cit*, p. 255.

³² Pour des détails intéressants voir R.W.Seton-Watson, *op. cit.*, pp. 456-472.

³³ Mihai Bărbulescu *et alii*, *op. cit.*, p. 420.

³⁴ Bogdan Murgescu, *România și Europa. Acumularea decalajelor economice 1500-2010*, Iași, Polirom, pp. 222-225.

mémoire de l'entre-deux-guerres, pris comme telle par les politiques éducationnelles. Cătălina Mihalache, qui a étudié attentivement le phénomène, considérait que « le jour du 1er décembre 1918 concentrait, pour toujours, le mémoire exemplaire de l'Union, tel qu'il est présenté dans les manuels scolaires »³⁵. Dans les manuels d'histoire qui ont suivi l'année 1918, « le symbolisme de l'union couvrait tout le règne de Ferdinand »³⁶, le 1er décembre 1918 en étant aussi bien la date du retour du roi à Bucarest, que le moment festif où les Transylvains d'Ardeal « de toutes les nations » avaient proclamé à Alba Iulia l'union avec le « Pays ». L'accomplissement de ce rêve millénaire des Roumains s'est fait au bénéfice du symbole suprême de la volonté nationale, le Roi³⁷.

Quelle serait aujourd'hui l'importance du Centenaire pour nous ? Peut-être, en reprenant les paroles d'Ana Blandiana, ce ne serait que pour redécouvrir notre place naturelle et pour rétablir notre rapport à un passé oublié, où l'on peut trouver aussi les modèles pour notre présent³⁸.

Nicolae MIHAI
Académie roumaine,
Institut de recherches socio-humaines
„C.S.Nicolăescu-Plopșor”, Craiova

³⁵ Cătălina Mihalache, *Didactica apartenenței. Istorii de uz școlar în România secolului XX*, Iași, Editura Institutului European, 2012, p. 193.

³⁶ *Ibidem*, p. 198.

³⁷ *Ibidem*, p. 200.

³⁸ Le discours d'Ana Blandiana du 15 mai 2018, à l'occasion de l'attribution du titre de *doctor honoris causa* de l'Université „1 decembrie 1918” d'Alba Iulia: <http://www.memorialsighet.ro/ana-blandiana-in-epicentrul-centenarului-discurs-rostit-la-primirea-titlului-de-dr-h-c-al-universitatii-din-alba-iulia/>